

MONTANARI, Armando; WILLIAMS, Allan M. (eds.)
European tourism. Regions, spaces and restructuring
 Chichester, Anglaterra: John Wiley & Sons, 1995. XI + 284 p.

Actualment, entre nombrosos àmbits de naturalesa molt diversa (acadèmics, econòmics, empresarials, periodístics, institucionals, etc.), hom reconeix l'existència d'un creixent acord a afirmar que el model de desenvolupament capitalista de la societat contemporània, es troba immers en un període de transformacions radicals durant les darreres dècades; com a model, aquest fenomen té unes dimensions globals i no resta circumscrit tan sols a l'esfera productiva, sinó que es manifesta també en l'aparició d'unes altres concepcions sobre noves formes d'organització territorial, de relacions socials i laborals, repartiment del poder polític i decisorí, pautes de consum, i aspectes com la cultura, el medi ambient i l'ecologia i, també, les pràctiques turístiques. En aquest complex procés de canvi, es produeix una nova distribució en la forma de generar la riquesa, és a dir, la participació dels diferents sectors productius en les economies nacionals; en termes generals, i tenint en compte els contextos de cada país, l'esquema seria el d'una estructura econòmica amb una creixent intensificació de l'acumulació del capital via activitats dels serveis i el terciari en general, les quals han desplaçat l'anterior èmfasi en les indústries primària i secundària. Des d'aquest punt de vista, una especial consideració ha de merèixer el paper atorgat al turisme, a la seva importància creixent i a les múltiples modalitats que està adoptant com a conseqüència de la utilització d'uns altres recursos que abans no havien estat considerats. Per tant, el turisme és avui dia una de les millors oportunitats que tenen molts territoris per poder assolir uns nivells més elevats de renda, ocupació i benestar, i el que és més important de tot aquest procés, és la clara tendència a l'alça per als propers anys i dècades que

demostra tenir aquest sector. Darrere d'això hi ha el fet que s'ha arribat a una situació en què les vacances en particular i el lleure en general, es troben tan interioritzats en els esquemes de la vida social que fins i tot en períodes de crisi econòmica i davallada del consum, aquests no se'n ressenteixen gaire.

Però malgrat aquest reconeixement, no deixa de ser sorprenent la posició secundària que ocupa el debat teòric i empíric sobre la contribució del turisme en aquests processos de reconstrucció i transformació. La literatura existent se centra, més aviat, en altres temes de la geografia econòmica i regional, com per exemple: la reconversió de territoris tradicionalment industrials i en fase de declivi (i sovint caracteritzats pel tancament de nombroses unitats productives, uns elevats índexs d'atur i una decadència general del medi construït); els nous espais de producció sorgits arran de la difusió de les noves tecnologies i els canvis en l'organització de la producció i les relacions laborals, juntament amb les seves implicacions respecte a la flexibilització (precarització) dels mercats de treball; la ruptura de les precedents jerarquies urbanes en favor d'aquelles ciutats amb un predomini dels nous serveis productius, de govern i administració, tecnologia, disseny, màrqueting, etc., així com també la transformació de les mateixes estructures internes urbanes; finalment, i des d'un punt de vista polític, el creixement simultani d'unes noves idees polítiques socials i culturals, associades al ressorgiment electoral dels moviments neoliberals conservadors (que impliquen un deteriorament progressiu de l'estat de benestar keynesià. Així, totes aquestes contribucions han donat un escàs tractament al turisme com una manifestació dels processos globals

de la transició d'una economia predominantment industrial a una altra de serveis, tot i que avui més que mai es troba imbricat de ple en un sistema socioeconòmic on les influències entre els diferents subsistemes participants són cada vegada més freqüents; per exemple, i a nivell turístic, les noves tecnologies informàtiques i de telecomunicacions permeten l'agilització de nombroses dades, reserves i anul·lacions de clients, un coneixement immediat de les ofertes disponibles, etc.; la globalització de la societat mundial i la pèrdua de pes dels referents estatals possibiliten la implicació dels governs locals i regionals en les tasques de planificació i promoció dels recursos existents en els seus àmbits territorials (una clara evidència de l'auge assolit per les polítiques de desenvolupament local o endogen); els nous esquemes culturals potencien una més gran diversitat d'ofertes i la incorporació de nous territoris als circuits turístics (com el cas del turisme rural i d'interior); etc.

Aquest llibre és una molt bona contribució per omplir aquest «buit» turístic, i el seu principal objectiu és la investigació sobre com les modificacions dels models de producció i consum del turisme han contribuït a una reorganització dels espais socials i econòmics de l'Europa occidental, a diferents escales geogràfiques. Aquest marc territorial restringit té el seu origen en un programa d'investigació (RURE i posteriorment RURE' TOUR) sobre els processos de reestructuració urbana i regional subvencionat pel Fons Social Europeu l'any 1989 (i, en conseqüència, encara en el context d'una Europa dividida). El llibre és un compendi de diferents contribucions d'un total de 14 autors i autores, i el seu cos està format per 4 grups de capítols agrupats en funció dels temes d'estudi: 1) el desenvolupament turístic de 4 macroregions europees ben diferenciades i alguns dels impactes demogràfics i econòmics que se n'han derivat (els Alps, la Mediter-

rània, les Illes Britàniques y Escandinàvia); 2) la reorganització espacial lligada a unes pràctiques turístiques determinades (litoral, rural i urbà); 3) els fenòmens de la internacionalització i transnacionalització del turisme provocats per factors com els moviments migratoris de la força de treball i les inversions dels capitals financers (línies aèries, cadenes hoteleres i companyies de viatges); 4) per últim, hom examina l'aparició de nous productes turístics a partir de l'organització i la celebració de grans esdeveniments internacionals (bàsicament, jocs olímpics, exposicions universals i conferències), i de la popularització de les qüestions mediambientals; l'últim capítol d'aquest mateix grup està dedicat al desenvolupament turístic de l'Europa central i oriental (tot i que amb un tractament que dóna més pes als antics països socialistes), i la seva possible incidència per a l'Europa occidental.

El llibre s'inicia amb una introducció (dels mateixos editors) on el turisme és contextualitzat en aquest període de transformacions socials i econòmiques del sistema capitalista, fent ús de l'esquema «regulacionista» sobre la transició entre un model de producció i consum fordistes a un altre de caire postfordista, i també del paral·lisme establert amb els corresponents models d'implantació turística (modern, massiu i estandarditzat *versus* postmodern, alternatiu i diversificat). També fan un avenç d'algunes qüestions interessants relacionades amb els impactes de l'activitat turística respecte el desenvolupament local i regional; les relacions entre els factors del capital i del treball (a nivell de reorganització/informalització dels mercats laborals); el paper de la intervenció estatal i, en relació amb això, la influència creixent assolida per la Unió Europea; i finalment, unes breus reflexions sobre les possibles futures perspectives d'aquest sector.

Tot seguit, s'inicia el primer d'aquests 4 blocs amb sengles capítols dedicats a

l'anàlisi del desenvolupament turístic en uns espais macroregionals característics; així, F. Zimmermann se centra en la carena muntanyenca dels Alps (especialment Suïssa i Àustria); A. Montanari en la regió mediterrània (europea, asiàtica i africana, i que també inclou països sense contacte directe amb aquest espai litoral -Portugal, Bulgària Ucraïna i Romania); A. Williams i D. Gillmor en les Illes Britàniques; i, per últim, L. Nyberg conclou el bloc amb una visió del turisme escandinau (Dinamarca, Suècia, Noruega i Finlàndia, excloent-ne, però, Islàndia). L'esquema d'anàlisi seguit als capítols és força similar, ja que a, grans trets, hom estudia les característiques generals del sector en aquests espais i la seva distribució regional, la participació en el desenvolupament econòmic, les diferències i les similituds entre els països que els integren, els fluxos laborals i de turistes, i els problemes actuals i possibles reptes i perspectives de futur.

El segon bloc tracta dels processos de canvi i de reorganització espacial associats a determinades modalitats turístiques. Així, M. Marchena i F. Vera Rebollo fan un examen del turisme litoral europeu, com un dels fenòmens turístics actuals més paradigmàtics (des d'un punt de vista sociològic, econòmic, laboral i territorial). Aquest exercici es complementa amb una perspectiva històrica i contemporània d'aquest turisme, i la proposta de mesures per a la necessària reorganització i millora de la seva oferta en un període actual de crisi i estancament. Per la seva banda, C. Cavaco contempla la difusió i la consolidació del turisme rural com una mostra de la creació d'espais turístics alternatius, en el context de l'aparició de noves tendències sobre el lleure i el turisme, i l'aplicació de programes de desenvolupament endogen i local d'àrees deprimides (per exemple, a través de la política comunitària). El capítol també examina breument la situació d'aquest turisme en determinats països, com Fran-

ça, Itàlia, Portugal, Irlanda, Països Baixos i Regne Unit. Aquest segon bloc finalitza amb l'aportació d'A. Shachar sobre el turisme urbà, l'auge del qual és considerat com el resultat de la massiva desindustrialització experimentada per nombroses ciutats, i dels seus processos de reestructuració i canvi en la base econòmica. L'estudi, però, se centra només en els factors econòmics i demogràfics que influeixen en la demanda d'aquest turisme metropolità, i deixa de banda el factor de la seva oferta. Per últim, també es fa ressò de la incidència que hi ha tingut el creixement dels viatges per motius de negocis i celebració de conferències.

El tercer bloc remarca el procés d'internacionalització de l'activitat turística a través de l'estudi de dues variables -oposades i alhora relacionades-, com són la manifestació de la globalització de l'economia mundial i la «multinacionalització» que pot adoptar qualsevol sector productiu. En aquest sentit, A. Williams estudia el procés de transnacionalització del capital financer en els sectors de les línies aèries, les cadenes hoteleres i les companyies de viatges, provocats per una mobilitat creixent i una flexibilitat d'aquest mateix capital. L'estudi de la segona variable -a càrrec de R. King- fa referència als mercats laborals i a les migracions internacionals generades pel turisme; el tret principal d'aquest aspecte és el de la naturalesa i la qualitat de la majoria dels treballs oferts en aquest sector (sovint precaris), així com també els destinataris (població estrangera i de vegades en situació il·legal). El capítol també dedica algunes pàgines a la migració de retorn i al seu impacte en el turisme de les zones afectades (principalment via sector dels sectors privats).

El quart i últim bloc examina alguns dels amplis canvis socials i la seva influència en l'aparició de nous productes turístics que poden donar forma al futur turisme a Europa. Els temes investigats són tres: en el primer, C. Carreras ana-

litzza el paper de les ciutats en un període de reestructuració del sistema econòmic i l'organització territorial, en la qual la celebració d'esdeveniments internacionals és considerada com una estratègia de promoció turística, reforçament de les activitats econòmiques locals i terciarització de les ciutats; l'autor se centra en l'organització dels Jocs Olímpics, exposicions universals, festivals i conferències, i amb més detall en el cas de Barcelona, com un exemple de ciutat que històricament ha intentat ser seu d'algun d'aquests esdeveniments. Seguidament, C. Becker introdueix la qüestió del canvi actual de valors respecte al medi ambient, i com aquest fet té reflex en la demanda per un turisme ambientalment més «tou»; el punt de partida de l'anàlisi és el de la necessitat d'una aproximació al tema a diversos nivells (el sector empresarial -allotjament i agències de viatges-, la implicació de les comunitats locals i dels governs d'àmbit regional i nacional). Conclou el capítol amb un punt interessant, com és el de la contradicció entre una gran preocupació social pels impactes del turisme en el medi ambient, i la manca d'una acció social efectiva. Aquest quart bloc finalitza el capítol de D. Hall sobre el turisme de l'Europa central i oriental (amb una atenció especial en els antics països socialistes), i la possible incidència per a l'Europa occidental, dels seus diferents segments de mercats observats.

Una última aportació de P. Claval serveix de conclusions al llibre, en què fa una repassada a la interrelació entre els processos de canvi tecnològic, econòmic i cultural que han modificat el mapa del turisme europeu, i, en conseqüència, el mapa global del continent, ja que, com ell mateix afirma, «en una societat moderna i industrialitzada tothom és un turista potencial» (p. 249). Analitza la influència exercida per la millora dels mitjans de transport i les comunicacions, la diferenciació de les principals àrees turís-

tiques europees, els impactes directes i indirectes de la reestructuració regional i urbana en el turisme, i l'evolució d'aquesta activitat des del Gran Tour dels segles XVII i XVIII fins a l'expansió actual del turisme verd.

En definitiva, es tracta d'un llibre que resulta força atractiu i útil per a tota aquella gent, estudiants i investigadors, interessada en la recerca turística. Els seus principals punts d'interès poden ser diversos, però hom en destacaria els següents: primer, perquè tot i centrar-se en la temàtica del desenvolupament de l'activitat turística, proporciona nombroses idees, dades i temes de debat sobre diverses àrees d'estudi (geografia urbana, econòmica, humana, regional, demografia, etc.), que ajuden a concebre el turisme com el que realment és, o sigui, un sector plenament imbricat en els processos de globalització de l'economia mundial, i a la vegada, relacionat amb moltes altres esferes de la vida humana; segon, i estrictament des d'un punt de vista turístic, els temes tractats són d'un ampli ventall com per tenir una clara imatge de la complexitat i de la naturalesa polifacètica d'aquesta activitat (turisme litoral, d'interior, rural, metropolità, ecològic, etc.); tercer, la preocupació per aquelles qüestions relacionades amb el medi ambient, ja que hom ha reconegut la seva creixent importància, tant pel que fa a la demanda (molt més exigent) com també respecte a l'oferta (incorporació d'un valor afegit). Per últim, un aspecte que cal tenir sempre present i que alhora és un tret comú repetit al llarg del llibre, és el de la manca d'estadístiques turístiques fiables i comparables que ajudin a realitzar la investigació sobre aquesta activitat, bé perquè senzillament siguin inexistent, desfasades o perquè no contemplin les mateixes variables en un país i en un altre.

Joan Carles Lluçà i Coir
Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia